

ถอดความรู้และบทเรียนเรื่องเล่าท้องถิ่นเพื่อเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยว ชุมชนบ้านกุดฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์¹

Extracting Knowledge and Lessons from Local Tales to Increase the Potential of Tourism in the Ban Kut Khong Chai Community in Kalasin Province

¹จริยา สุพรรณ และ ²มุกชดา สุขธรรมาจารย์

¹Jariya Supun and ²Mukda Suktarachan

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Faculty of Humanities, Kasetsart University, Thailand

E-mail: ¹jariya.su@ku.th, ²mukda.su@ku.th

Received October 30, 2023; Revised December 19, 2023; Accepted February 8, 2024

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ถอดความรู้เรื่องเล่าท้องถิ่นที่เป็นประโยชน์และเกี่ยวเนื่องกับการเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยวของชุมชน และ 2) ถอดบทเรียนปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะในการนำเรื่องเล่าท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้เพื่อเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยวของชุมชน รูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้แนวคิดการถอดบทเรียนความรู้และแนวคิดเรื่องเล่าท้องถิ่นกับการท่องเที่ยวเป็นกรอบการวิจัย พื้นที่วิจัย คือ ชุมชนบ้านกุดฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ ผู้นำชุมชน ประชาชน ชาวบ้าน ครูภูมิปัญญา ผู้อาวุโสท้องถิ่น และผู้นำกลุ่ม/องค์ท้องถิ่น เป็นต้น จำนวน 20 คน ใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้สำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึกโดยได้นำเสนอผู้ทรงคุณวุฒิด้านเรื่องเล่าและด้านการพัฒนา จำนวน 3 ท่าน พิจารณา ตรวจสอบ และให้ความเห็นว่ามีเหมาะสมและเห็นชอบให้นำไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการวิเคราะห์เนื้อหาแล้วเขียนบรรยายเชิงพรรณนา

¹บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “การจัดเก็บข้อมูลเรื่องเล่าชุมชนเพื่อเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชนบ้านกุดฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์” ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ประจำปีงบประมาณ 2566 และได้รับหนังสือรับรองการพิจารณาจริยธรรมการวิจัย COE No. COE66/067 จากคณะกรรมการจริยธรรมวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ผลการวิจัยพบว่า 1) เรื่องเล่าท้องถิ่นที่มีอัตลักษณ์โดดเด่น เป็นประโยชน์และเกี่ยวเนื่องกับการเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านกุดฆ้องชัยสามารถจัดกลุ่มได้เป็น 6 ประเภท ได้แก่ 1.1) ประวัติศาสตร์ความเป็นมา การตั้งถิ่นฐาน และพัฒนาการของพื้นที่ 1.2) ตำนานที่เชื่อมโยงกับสถานที่ 1.3) ความเชื่อและวิถีปฏิบัติสืบต่อกันมาของชุมชน 1.4) วัฒนธรรมและประเพณี 1.5) ภูมิปัญญาด้านการเกษตร และ 1.6) สถานที่สำคัญ 2) ปัญหาและอุปสรรคในการนำเรื่องเล่าท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้เพื่อเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยว จำแนกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ 2.1) ปัญหา และอุปสรรคจากภายในพื้นที่ชุมชน และ 2.2) ปัญหา และอุปสรรคจากภายนอกชุมชน 3) ข้อเสนอแนะในการนำเรื่องเล่าท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้เพื่อเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยวดำเนินการได้ใน 3 แนวทาง คือ 3.1) สนับสนุนในการออกแบบผลิตภัณฑ์ชุมชน 3.2) พัฒนากิจกรรมและเส้นทางการท่องเที่ยว และ 3.3) พัฒนาเป็นพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน ทั้งนี้ องค์ความรู้เรื่องเล่าท้องถิ่นจะเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมให้ชุมชนในพื้นที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพและเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยวอันจะนำไปสู่การสร้างรายได้และเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนได้

คำสำคัญ: ถอดความรู้และบทเรียน; เรื่องเล่าท้องถิ่น; ศักยภาพการท่องเที่ยว; ชุมชนบ้านกุดฆ้องชัย

Abstract

The objectives of this article were 1) to extract knowledge about local tales that are useful and related to increasing the tourism potential of the community and 2) to extract lessons from problems, obstacles, and suggestions in applying local tales to increase the potential of community tourism. This was qualitative research using the concept of extracting knowledge lessons and the concepts of local tales and tourism as the research framework. The research area was the Ban Kut Khong Chai community in Kalasin Province. Important information providers were community leaders, local philosophers, wisdom teachers, local elders, and leaders of local groups or organizations, etc., totaling 20 people, using a purposive selection method. The research tool was a semi-structured interview form, which was a tool used for in-depth interviews. Three experts in the field of stories and development were invited to consider, inspect, and give opinions on whether they were appropriate or not and agreed to be used in data collection. Qualitative data were analyzed through content analysis and the writing descriptive narratives.

It was found that: 1) local tales with distinctive identities are beneficial and related to increasing the tourism potential of the Ban Kut Khong Chai community. They can be grouped into six categories: 1.1) history, settlement, and development of the area; 1.2) legends linked to the place; 1.3) beliefs and traditions of the community; 1.4) culture and tradition; 1.5) agricultural wisdom; and 1.6) important places; 2) problems and obstacles in bringing local tales to be applied

to increase tourism potential. They can be classified into two groups: 2.1) problems and obstacles from within the community area and 2.2) problems and obstacles from outside the community; and 3) suggestions for applying local tales to increase tourism potential. There are three ways to implement these ideas: 3.1) supporting the design of community products; 3.2) developing activities and tourism routes; and 3.3) developing into a folk museum. Nevertheless, knowledge of local tales will be a tool for promoting the community in the area to apply to occupations and increase tourism potential, which will lead to income generation and increase economic value for the community.

Keywords: extracting knowledge and lessons; local stories; increasing tourism potential;

Ban Kut Khong Chai community

บทนำ

ปัจจุบันเรื่องเล่าได้รับความสนใจให้ถูกนำมาใช้ประโยชน์ในมิติของการท่องเที่ยวอย่างมาก ดังที่ มีนักวิชาการที่สนใจเรื่องเล่าจำนวนมากได้ศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับความสำคัญและบทบาทของเรื่องเล่า ต่อการท่องเที่ยวและการพัฒนาชุมชน เช่น ปราณี วงษ์เทศ (2543) กล่าวว่า ในแต่ละพื้นที่มีเรื่องเล่า หรือวัฒนธรรมถิ่น ซึ่งการเล่าขานอาจอยู่ในรูปแบบของนิทาน เกร็ดพงศาวดาร หรือนิยาย ซึ่งอาจเป็น การอธิบายประวัติของสถานที่หรืออธิบายรูปพรรณสัณฐานของภูมิประเทศ เช่น ภูเขา หาดทราย เกาะ ถ้ำ โดยมีการผูกเรื่องเป็นเรื่องราวและผลิตซ้ำจนทำให้คนในชุมชนเชื่อว่าเป็นเรื่องจริง เรื่องเล่าเหล่านี้เองอาจทำให้คนในชุมชนมีความรู้สึกภูมิใจและมองว่าเป็นพวกเดียวกัน นอกจากนี้เรื่องเล่าเหล่านี้ยังทำให้เกิดความรู้สึกท้องถิ่นนิยม (Localism) ซึ่งแต่ละท้องถิ่นพยายามสร้างอัตลักษณ์ผ่านเรื่องเล่าเพื่อเป็นการบอกว่าคุณกลุ่มคนในพื้นที่มีความแตกต่างจากกลุ่มคนอื่นอย่างไร ซึ่งแนวความคิดนี้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของเรื่องเล่าในชุมชนกับการประกอบสร้างอัตลักษณ์ สุเทพ สุนทรเกสัช (2548) นำเสนอว่าเรื่องเล่าท้องถิ่นเป็นสิ่งที่สามารถดำรงอยู่ได้ในสังคมมาช้านานด้วยความผูกพันกับชีวิต จิตใจ ประเพณี และวัฒนธรรมของมนุษย์เมื่อผู้มาเยือนจากต่างถิ่นได้สนทนาถามไถ่เรื่องราวของคนท้องถิ่น คนท้องถิ่นย่อมได้โอกาสในการบอกเล่า ถ่ายทอดเรื่องราวของหมู่บ้านตนให้ผู้มาเยือนได้รับทราบ การเล่าเรื่องมีหลายแบบ เช่น เล่าย้อนกลับไปถึงสิ่งแรก เล่าอธิบายความเป็นมาของสิ่งต่าง ๆ ในท้องถิ่นอันเป็นมูลเหตุมาจากความเชื่อที่นำไปสู่การปฏิบัติ และกลายเป็นธรรมเนียมประเพณีที่ปรากฏอยู่ในสังคม เรื่องเล่าท้องถิ่นจึงเปรียบเสมือนองค์รวมของหลายสิ่งในท้องถิ่น เสมือนหลักยึดเหนี่ยวจิตใจให้ผู้คนมีหลักปฏิบัติตามครรลองทางสังคมที่ยึดมั่น ขณะที่กรมการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา (2560) กล่าวถึงการสร้างเรื่องเล่า (Story Telling) คือการพัฒนาและสร้างเรื่องราวเรื่องเล่าที่สอดคล้องกับกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยเรื่องเล่านี้ต้องอยู่บนพื้นฐานของความจริงแท้ และมีการสอดแทรกเนื้อหาที่สามารถทำให้นักท่องเที่ยวแต่ละกลุ่มเข้าใจและสนใจ ตลอดจนจนสามารถเรียนรู้ได้

ชุมชนบ้านกุดซ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีองค์ความรู้เรื่องเล่าหลากหลายซึ่งมีความสำคัญยิ่งต่อการส่งเสริมและพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของคนในชุมชนให้เข้มแข็งและยั่งยืน ทั้งนี้คนในชุมชนบ้านกุดซ้องชัยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลักในการทำนา และทำไร่ อันเนื่องมาจากสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มดินอุดมสมบูรณ์ อยู่ในเขตชลประทานลำปาว และมีแหล่งน้ำทางธรรมชาติที่สามารถเก็บกักน้ำได้ตลอดทั้งปี จึงกล่าวได้ว่าเกษตรกรรมถือเป็นฐานรายได้หลักของชุมชนมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ชุมชนบ้านกุดซ้องชัยเป็นเหมือนชุมชนชนบททั่วไปในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่ปรับเปลี่ยนรูปแบบวิถีการทำนาจากผลิตเพื่ออยู่เพื่อกิน เป็นผลิตเพื่อขาย จึงทำให้เกิดการใช้ปุ๋ย และยาฆ่าแมลงอย่างรุนแรงและกว้างขวางเพื่อบำรุงต้นข้าวให้อุดมสมบูรณ์ จนส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ดินน้ำ ระบบนิเวศ และห่วงโซ่อาหาร และที่สำคัญส่งผลกระทบต่อสุขภาพของเกษตรกร

จากสภาพปัญหาดังกล่าวชาวบ้านในชุมชนร่วมกับหน่วยงานด้านการพัฒนาในพื้นที่ได้ร่วมกันค้นหาแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน จึงเกิดแนวคิดใหม่ของการพัฒนาชุมชนในความเป็น “ชุมชนวิถีเกษตรอินทรีย์” โดยมุ่งให้ความรู้ที่ถูกต้องแก่เกษตรกรในการใช้ปุ๋ยและสารเคมี ตลอดจนมุ่งส่งเสริมให้ใช้สารชีวภัณฑ์ทดแทนการใช้สารเคมีในการทำเกษตรกรรม จนกล่าวได้ว่าปัจจุบันชุมชนบ้านกุดซ้องชัยเป็นพื้นที่สีเขียวจากวิถีเกษตรกรรมทำนาควบคู่กับการทำไร่ และปลูกผักที่หมุนเวียนกันไปตามแต่ละฤดูกาลจนกลายเป็นแหล่งโอโซนที่เป็นทางเลือกอีกแห่งหนึ่งให้นักท่องเที่ยวมาท่องเที่ยวเพื่อสูดอากาศบริสุทธิ์ได้ตลอดทั้งปี ดังนั้นด้วยความโดดเด่นของการเป็นพื้นที่เกษตรกรรมและวัฒนธรรมที่หลากหลาย หากมีการสืบค้นและเก็บรวบรวมเรื่องเล่าท้องถิ่นที่น่าเสนอเรื่องราวเรื่องเล่าวิถีชีวิตเกษตรกรรมทำนา และประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการทำนา ตลอดจนประเพณีวัฒนธรรมและวิถีชีวิตความเชื่อของคนในชุมชน มาพัฒนาและเพิ่มมูลค่ากิจกรรมการท่องเที่ยว สินค้าและบริการด้านการท่องเที่ยวเพื่อนำเสนอให้นักท่องเที่ยวจะเป็นส่วนสนับสนุน กระตุ้นและส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวเข้ามาสัมผัสวิถีและเสน่ห์ความเป็นชุมชนวิถีเกษตรกรรมของชุมชนบ้านกุดซ้องชัยมากขึ้น

บทความวิจัยนี้นำเสนอผลการถอดความรู้เรื่องเล่าท้องถิ่นที่เป็นประโยชน์และเกี่ยวเนื่องกับการเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยว และผลการถอดบทเรียนข้อจำกัดและปัญหาอุปสรรคในการนำเรื่องเล่าท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในการเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยวของชุมชน ผลการวิจัยจะเป็นเครื่องมือเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนและคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้เกิดการพึ่งตนเองอย่างเข้มแข็งและยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อถอดความรู้เรื่องเล่าท้องถิ่นที่เป็นประโยชน์และเกี่ยวเนื่องกับการเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านกุดซ่งชัย จังหวัดกาฬสินธุ์
2. เพื่อถอดบทเรียนปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะในการนำเรื่องเล่าท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้เพื่อเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านกุดซ่งชัย จังหวัดกาฬสินธุ์

การทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดการถอดบทเรียนความรู้

การถอดบทเรียนเป็นการจัดการความรู้อย่างหนึ่งที่ยุบายสกัดความรู้จากการทำงานเพื่อใช้เป็นแนวทางในการจัดการและแก้ไขปัญหาที่สลับซับซ้อนในอนาคตโดยเน้นสร้างการเรียนรู้ในกลุ่มเพื่อสกัดความรู้ในตัวบุคคลและองค์ความรู้ท้องถิ่นออกมาเป็นบทเรียนที่สามารถนำไปสังเคราะห์เป็นชุดความรู้และคู่มือสื่อสารการเรียนรู้รูปแบบต่าง ๆ (ประภาพรพรณ อุ่ นอบ, 2552) ขณะที่นรินทร์ สังข์รักษา (2561) ได้กล่าวถึงวิธีการสกัดความรู้จากเรื่องเล่าคือการจัดการความรู้โดยใช้เทคนิคการเล่าเรื่องที่เปิดโอกาสให้บุคคลเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับประสบการณ์ความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนของตน อีกทั้งอรศรี งามวิทยาพงศ์ (2549) กล่าวว่า การถอดบทเรียนเป็นการทบทวนสรุปประสบการณ์ที่ผ่านมาในแง่มุมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นผลบวกหรือผลลบ ด้วยมีจุดมุ่งหมายเพื่อประมวลผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นในมิติต่าง ๆ จากทัศนะ มุมมองอันหลากหลาย เพื่อให้ได้ “บทเรียน” จากประสบการณ์จริง และก่อให้เกิดแนวทางในการกำหนดเป็นแบบปฏิบัติที่ดีสำหรับนำไปประยุกต์ใช้หรือนำไปเรียนรู้ต่อยอด เช่นเดียวกับวิชัย วงษ์ใหญ่ (2554) กล่าวสรุปถึงสิ่งที่ต้องพิจารณาในการถอดบทเรียนคือ 1) การทำงานที่ผ่านมาเกิดการเปลี่ยนแปลงอะไรบ้าง 2) หากไม่มีการเปลี่ยนแปลงการทำงานนั้นอาจไม่มีบทเรียน 3) ความไม่เปลี่ยนแปลงอาจมีบทเรียนในทางลบก็ได้ 4) หากมีการเปลี่ยนแปลงต้องพิจารณาว่าอะไรสำคัญที่สุด และทำไมจึงสำคัญ ปรัชัย ดาวอุดม และเจษฎา เนตะวงศ์ (2562) กล่าวถึง ระดับของการถอดบทเรียนนั้นต้องทบทวนให้ครบทั้ง 3 ระดับคือ ระดับบุคคล ระดับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และระดับกลุ่ม

แนวคิดเรื่องเล่าท้องถิ่นกับการท่องเที่ยว

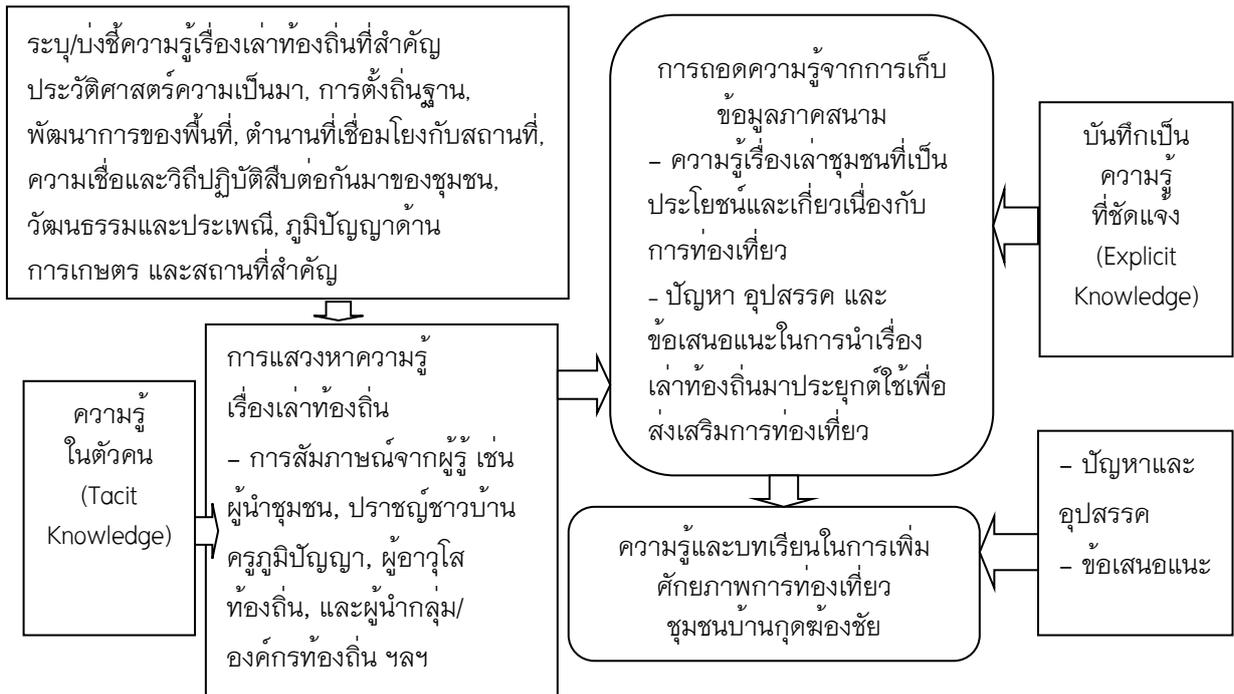
เรื่องเล่าเป็นสิ่งที่คงอยู่คู่กับท้องถิ่น เป็นการเก็บรักษาสิ่งที่แฝงมากับเนื้อหาของเรื่องที่ได้รับการถ่ายทอดส่งต่อกันมาจากอดีต โดยในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทยล้วนมีเรื่องเล่าที่ควรค่าแก่การศึกษาเพื่อทำความเข้าใจกับวิถีชุมชนที่สื่อความคิดด้วยวิธีการบอกเล่าเรื่องราวความเป็นมาของตน (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2549) เรื่องเล่าเป็นสิ่งมหัศจรรย์ที่เป็นธรรมชาติของมนุษย์ การเข้าใจเรื่องเล่ามักสะท้อนอัจฉริยภาพของมนุษย์ที่สมองของเราติดตาม ไขความรู้ และเรียนรู้จากเรื่องเล่าได้ ดังนั้นการเรียนรู้จากเรื่องเล่า จึงเป็นศักยภาพการเรียนรู้ที่เป็นสิ่งมหัศจรรย์ในชีวิต เราจึงสามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้วยการสร้างโลกและสร้างแรงบันดาลใจได้จากเรื่องเล่าเพราะเรื่องเล่ามีตรรกะ

เชิงวัฒนธรรมซ่อนเร้นอยู่เสมอ (นภาพรณัฏ ทะวานนท์, 2552) เรื่องเล่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นพร้อมมนุษยชาติ สามารถแสดงออกได้ในทุกสถานที่ ทุกเวลา และทุกสังคม โดยเรื่องเล่าจะมีความหลากหลายครอบคลุมถึงการพูดหรือการเขียนในลักษณะที่เป็นคำจารึก รูปภาพ เรื่องสั้น นิทาน ประวัติศาสตร์ และบทสนทนา เป็นต้น (Polkinghorne, 1988) ปัจจุบันเรื่องเล่ามีบทบาทและความสำคัญกับการนำมาประยุกต์ใช้ส่งเสริมการท่องเที่ยวเป็นอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้จากทิศทางการวิจัยในแง่มุมของการศึกษาเรื่องเล่าในการสร้างมูลค่าเพิ่มและการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เช่น ปฏิมา บุญปก และ หทัยรัตน์ ทับพร (2562) ศึกษาการนำเรื่องเล่าท้องถิ่นมาสร้างความน่าสนใจเพื่อกระตุ้นการท่องเที่ยว เนื่องจากเรื่องเล่าท้องถิ่นกับการท่องเที่ยวและการสืบทอดมรดกวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น การสร้างเรื่องเล่าให้เป็นจุดสนใจมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักจึงเป็นช่องทางหนึ่งของการกระตุ้นให้คนมาท่องเที่ยวในท้องถิ่นและทำให้เรื่องราวของท้องถิ่นได้รับการสืบทอดให้คงอยู่คู่กับท้องถิ่นสืบไป อีกทั้งยังเป็นการเปิดพื้นที่ท้องถิ่นสู่สายตาและการรับรู้ของคนนอกพื้นที่และกระจายข้อมูลข่าวสารของท้องถิ่นออกไปสู่สังคมในวงกว้าง กรรณก นิลดำ (2563) ศึกษาการสร้างการเล่าเรื่องของแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพภายใต้แนวทางดำเนินงานใน 4 ขั้นตอน คือ 1) ชุมชนต้องกำหนดวัตถุประสงค์และกลุ่มเป้าหมายของการเล่าเรื่อง 2) นำจุดเด่นมาพัฒนาเพื่อหาความแตกต่างโดยการสร้างกิจกรรมที่น่าสนใจ 3) การเลือกวิธีการสื่อสารผ่านสื่อ และ 4) นำเรื่องเล่าที่สร้างสรรค์มาเผยแพร่สู่กลุ่มเป้าหมาย โดยพิจารณาถึงสิ่งที่นักท่องเที่ยวต้องการ รวมถึงความเข้าใจความเป็นชุมชนที่สื่อสารออกไป

สำหรับบทความวิจัยนี้ นำแนวคิดการถอดบทเรียนและแนวคิดเรื่องเล่าท้องถิ่นกับการท่องเที่ยว เป็นเครื่องมือในการถอดความรู้เรื่องเล่าท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องและเป็นประโยชน์กับการท่องเที่ยว และถอดบทเรียนปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะในการนำเรื่องเล่าท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานอัตลักษณ์ที่โดดเด่นของชุมชน

กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพผู้วิจัยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยตามแนวคิด/ทฤษฎีการถอดบทเรียนเรื่องเล่า โดยมีรายละเอียดดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มุ่งเน้นการเก็บข้อมูลภาคสนาม (Fieldwork) มีวิธีการและขั้นตอนการวิจัยดังต่อไปนี้ 1) กำหนดขอบเขตด้านพื้นที่ในการศึกษาวิจัย คือ ชุมชนบ้านกุดฆ้องชัย ตำบลฆ้องชัยพัฒนา อำเภอฆ้องชัยพัฒนา จังหวัดกาฬสินธุ์

2) กำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ครูภูมิปัญญา ผู้อาวุโส ท้องถิ่น และผู้นำกลุ่ม/องค์กรท้องถิ่น เป็นต้น ซึ่งเป็นผู้ที่สัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องกับการพัฒนาพื้นที่หรือมี องค์ความรู้เรื่องเล่าชุมชนจำนวน 20 คน ใช้วิธีการกำหนดกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เนื่องจากเป็นผู้ที่มีบทบาทหน้าที่และมีความประสงค์ในการพัฒนาการท่องเที่ยวของท้องถิ่น อยู่แล้วและพร้อมที่จะให้ข้อมูล

3) จัดทำเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เป็นแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้ สำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึกในรูปแบบการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคลและการสัมภาษณ์กลุ่ม มีลักษณะ ประเด็นคำถามปลายเปิด 4 ประเด็นคือ

- 3.1) ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล
- 3.2) ข้อมูลบริบทเชิงพื้นที่ของชุมชน
- 3.3) เรื่องเล่าท้องถิ่นของชุมชนบ้านกุดฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์
- 3.4) ข้อเสนอแนะอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องในประเด็นเรื่องเล่าท้องถิ่นกับการพัฒนาการท่องเที่ยว

โดยได้นำเสนอผู้ทรงคุณวุฒิด้านเรื่องเล่าและด้านการพัฒนา จำนวน 3 ท่าน เพื่อพิจารณาตรวจสอบ และให้ความเห็นว่ามีเหมาะสมและเห็นชอบให้นำไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

4) **ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล** ในระหว่างเดือนกรกฎาคม ถึง เดือนสิงหาคม พ.ศ.2566 จากแหล่งข้อมูลต่างๆ โดยมุ่งเน้นถึงความถูกต้องของข้อมูลมากที่สุดโดยแบ่งเป็น

4.1) ข้อมูลทุติยภูมิ รวบรวมข้อมูลจากแหล่งสืบค้นที่บันทึกเรื่องเล่าชุมชน งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเล่าชุมชน ข้อมูลสารสนเทศจากเว็บไซต์ เอกสาร สิ่งพิมพ์เผยแพร่เรื่องเล่าชุมชน เป็นต้น

4.2) ข้อมูลปฐมภูมิโดยการลงพื้นที่ภาคสนาม (Fieldwork) ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2566 โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ในรูปแบบของการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล (Individual Interview) และการสัมภาษณ์เป็นกลุ่ม (Group Interview)

5) **การวิเคราะห์ข้อมูล** ที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก ใช้วิธีการนำข้อมูลมาจัดกลุ่ม ประกอบการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยมุ่งเน้นให้เห็นถึงความสำคัญของเรื่องเล่าท้องถิ่นในมิติต่างๆ ที่มีประโยชน์และเกี่ยวเนื่องกับการท่องเที่ยว ตลอดจนข้อจำกัดและปัญหาอุปสรรคในการนำเรื่องเล่าท้องถิ่นไปประยุกต์เพื่อเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยว หลังจากนั้นเป็นการนำข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์ให้ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญตรวจสอบ เพื่อให้ได้ผลการวิจัยที่ถูกต้องตามหลักวิชาการและมีมาตรฐาน

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1. ถอดความรู้เรื่องเล่าท้องถิ่นที่เป็นประโยชน์และเกี่ยวเนื่องกับการเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านกุดซ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ พบเรื่องเล่าท้องถิ่นซึ่งสามารถจัดกลุ่มได้เป็น 6 ประเภท ดังนี้

1. **ประวัติศาสตร์ความเป็นมา การตั้งถิ่นฐาน และพัฒนาการของพื้นที่** พบว่าชุมชนบ้านกุดซ้องชัยเป็นชุมชนชาวอีสานหลายตระกูลจากหมู่บ้านจังหวัดเดียวกันและจังหวัดใกล้เคียงอพยพมาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่นี้มายาวนาน วิถีชีวิตของชุมชนแต่เดิมประกอบอาชีพเกษตรกรรมทำนาทำไร่ และเลี้ยงสัตว์ จึงกล่าวได้ว่าเกษตรกรรมถือเป็นฐานรายได้หลักของชุมชน พืชเศรษฐกิจหลัก คือ ข้าวนาปี ข้าวนาปรัง ข้าวโพดหวาน พืชผักและไม้ผลยืนต้น เป็นต้น นอกจากนี้ชุมชนมีเรื่องเล่าแบบมุขปาฐะถึงความเป็นมาของชื่อบ้านกุดซ้องชัยที่สืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษจนถึงปัจจุบันหลายสำนวนโดยในทุกสำนวนกล่าวถึงเหตุการณ์ของการตั้งชื่อหมู่บ้านที่เชื่อมโยงกับเสียงฆ้องที่ดังกังวานในยามวิกาลของทุกวันพระใหญ่จนนำมาสู่การตั้งเป็นคำขวัญประจำหมู่บ้านที่สะท้อนอัตลักษณ์ของการเป็นประวัติศาสตร์เรื่องเล่าชื่อหมู่บ้าน ดังนี้ “หลายร้อยปีที่เล่าขาน เป็นตำนานเรื่องราวไว้ ไกลสว่าง ณ กุดใหญ่ เสียงฆ้องชัยดังกังวาน สำเนียงเสียงสดใส แว่วๆ ไกลดั่งมนต์ขลัง ชาวบ้านต่างได้ฟัง จึงตั้งชื่อเมืองซ้องชัย”

2. ตำนานที่เชื่อมโยงกับสถานที่ พบเรื่องเล่าตำนานบึงขงของที่คนในชุมชนมีความเชื่อและเล่าสืบต่อกันมาถึงความเชื่อมโยงกับตำนานผาแดงนางไอ่ โดยมีเนื้อหาที่มีการเล่าสืบทอดต่อกันมาของผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน สรุปใจความพอสังเขปว่า “ครั้งหนึ่งผาแดงนางไอ่ใช้ม้าเป็นพาหนะในการเดินทางผ่านเข้ามาในบริเวณนี้ ระหว่างทางก่อนที่จะถึงบริเวณบ้านกุดซ่องชัยในปัจจุบัน ผาแดงได้จับกระรอกเผือกตัวหนึ่งมาทำเป็นอาหารให้นางไอ่รับประทานโดยไม่ทราบว่ากระรอกเผือกตัวดังกล่าวเป็นลูกของพญานาคมีนามว่า “พังคี” แปลงกายมา เมื่อรับประทานอาหารที่ปรุงจากกระรอกเผือกอิมหน้าแล้ว ผาแดงและนางไอ่ออกเดินทางต่อไป ขณะเดินทางเกิดเหตุการณ์ดินถล่มกลายเป็นเส้นทางที่ม้าวิ่งผ่านอันเนื่องมาจากการพยุขของม้า (ชาวบ้านเรียกว่า ผยอง) จนทำให้เกิดเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ (คนในชุมชนเรียกว่าบึงผยองตามลักษณะอาการพยุขของม้า ต่อมาเรียกออกเสียงเพี้ยนไปเป็น ขยอง จนถึงปัจจุบัน) จนกระทั่งมาถึงลำน้ำแห่งหนึ่งผาแดงได้นำสิ่งของที่ติดตัวมาทิ้งลงในลำน้ำนั้นชาวบ้านจึงเรียกว่า “ลำน้ำกุดซ่อง” จนถึงปัจจุบัน”

3. ความเชื่อและวิถีปฏิบัติสืบต่อกันมาของชุมชน พบว่า “ดอนปู่ตา” เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชนเนื่องจากเชื่อว่าเป็นที่ประทับของดวงวิญญาณบรรพบุรุษประจำหมู่บ้านซึ่งทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากอันตรายและภัยพิบัติทั้งปวง ดอนปู่ตาแต่เดิมมีลักษณะเป็นตบเล็ก ๆ มุงด้วยสังกะสี ตั้งบนพื้นที่ดอนริมฝั่งกุดน้ำท่วมไม่ถึงในบริเวณป่าที่มีต้นไม้ใหญ่ขึ้นอยู่อย่างหนาแน่น จนทำให้ชาวบ้านเกรงกลัวไม่กล้าสัญจรผ่าน แต่หากต้องสัญจรผ่านจะแสดงความเคารพด้วยการกำหัวและห้ามสวมใส่เครื่องประดับบนศีรษะโดยเด็ดขาด อีกทั้งเชื่อว่านอกจาก “ปู่ตา” จะคอยปกป้องรักษาคนในชุมชนยังสามารถแสดงอำนาจศักดิ์สิทธิ์บันดาลสิ่งต่าง ๆ ให้เป็นไปตามความปรารถนาของผู้บนบาน เช่น ขอให้บ้านเรือนปลอดภัยจากลมพายุในช่วงฤดูฝน เจ็บป่วยรักษาไม่หายฝนไม่ตกตามฤดูกาล ทำนาทำไร่แล้วได้ผลผลิตน้อย และถูกเกณฑ์ทหาร เป็นต้น ชาวบ้านมาบนบานขอพรให้ปู่ตาช่วย หากได้ตามที่ต้องการต้องแก้บนใน “วันพุธก่อนเที่ยงตั้งแต่หลังจากพระสงฆ์ฉันภัตตาหารเช้า” ของที่นำมาถวายเพื่อแก้บนส่วนใหญ่เป็นสุรา และไก่ และในรอบปีมีการประกอบพิธีกรรมใหญ่เลี้ยงผีปู่ตาประจำปีหนึ่งครั้งในเดือน 6 ของทุกปี ชาวบ้านทุกคนในชุมชนหรือทุกหลังคาเรือนต้องนำไก่มาถวาย เพื่อความอยู่ดีกินดีและให้ปู่ตาคู่มครอง โดยมี “ชะจ้ำ” เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทำหน้าที่ติดต่อเจรจากับปู่ตา และกล่าวนำแทนชาวบ้านในพิธีเช่นไหว้ ตลอดจนทำการเสี่ยงทายคางไก่

4. วัฒนธรรมและประเพณี พบว่า ชุมชนบ้านกุดซ่องชัยเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีวัฒนธรรมและประเพณีที่ดึกดำบรรพ์เช่นเดียวกับชุมชนอื่นๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ 1) **ประเพณีเลี้ยงผีปู่ตา** ปัจจุบันชุมชนได้ร่วมกันสร้างสรรค์พิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ตาที่จัดเป็นประจำอยู่แล้วทุกปีขยายให้เป็นประเพณีประจำปีที่สำคัญอย่างยิ่งใหญ่เพื่อเฉลิมฉลองอย่างสมเกียรติให้ปู่ตาพึงพอใจ เนื่องจากชาวบ้านเชื่อว่าหากจัดไม่ดีและไม่เหมาะสมจะทำให้ท่านไม่พอใจและในปีนั้นอาจเกิดฝนแล้ง หรือหากมีพายุก็จะพัดบ้านเรือนจนเสียหาย และข้าวอาจประสบกับโรคระบาดได้ เป็นต้น ภายใต้งานนอกเหนือจากพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ตา ยังประกอบไปด้วยมหรสพบันเทิงมากมายจนมีคนนอกพื้นที่เข้ามาร่วมงานเป็น

จำนวนมากชุมชนจึงมีแนวคิดที่จะร่วมกันผลักดันให้ประเพณีเลี้ยงผีปู่ตาอยู่ในปฏิทินการท่องเที่ยวประจำปีของจังหวัดกาฬสินธุ์ต่อไป 2) **ประเพณี “ฮีต 12 คอง 14”** ชาวชุมชนบ้านกุดซ่องชัย ยังคงรักษาปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาจนถึงปัจจุบันครบทุกกิจกรรมทั้งสิบสองเดือนของแต่ละปี ได้แก่ บุญเข้ากรรม (เดือนอ้าย) บุญคูณลาน (เดือนยี่) บุญข้าวจี่ (เดือนสาม) บุญพะเหวด (เดือนสี่) บุญสงกรานต์ (เดือนห้า) บุญบั้งไฟ (เดือนหก คนในชุมชนจะร่วมกันจุดบั้งไฟก่อนฤดูทำนาที่โบราณสถานปรางกู) บุญเบิกบ้าน (เดือนเจ็ด) บุญเข้าพรรษา (เดือนแปด) บุญข้าวประดับดิน (เดือนเก้า) บุญข้าวสาก (เดือนสิบ) บุญออกพรรษา (เดือนสิบเอ็ด) และบุญมหากรรม (เดือนสิบสอง) 3) **ประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีเกษตรกรรมทำนา** ถึงแม้ว่าได้เลือนหายไปจากชุมชนบ้านกุดซ่องชัยในช่วงระยะเวลาหนึ่งอันเนื่องมาจากวิถีการทำนาที่เปลี่ยนไปเป็นการทำนาหว่านมากขึ้นซึ่งเป็นการทำนาที่เร่งรีบและประหยัดเวลา แต่ด้วยตระหนักถึงความสำคัญ ส่งผลให้ปัจจุบันคนในชุมชนได้ร่วมมือกันฟื้นฟูประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีเกษตรกรรมทำนาลับคืนมา เช่น ประเพณีเลี้ยงผีตาแฮก (เลี้ยงผีก่อนทำนาจริงในพื้นที่นาของตนเองเพื่อให้ข้าวที่ปักดำในนาเจริญงอกงาม) ประเพณีเอาข้าวขึ้นยุ้ง (คนในชุมชนช่วยกันโดยไม่คิดค่าแรง) และประเพณีการลงแขกดำนา/เกี่ยวข้าว (คนในชุมชนนำเหล่าสาโท และอาหารมาเลี้ยง) เป็นต้น

5. **ภูมิปัญญาด้านการเกษตร** พบดังนี้ 5.1) **วิถีเกษตรกรรมทำนา** พบว่า ชุมชนบ้านกุดซ่องชัยเป็นเหมือนชุมชนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมทำนาเป็นหลัก แต่เดิมเป็นการผลิตเพื่ออยู่เพื่อกิน จนกระทั่งเมื่อคลองชลประทานตัดผ่านในปี พ.ศ. 2529 ความมุ่งหมายในการผลิตข้าวได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นผลิตเพื่อขายจึงทำให้เกิดการใช้ปุ๋ย และยาฆ่าแมลงอย่างรุนแรงเพื่อบำรุงต้นข้าวให้อุดมสมบูรณ์ จนส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ห่วงโซ่อาหาร และที่สำคัญส่งผลกระทบต่อสุขภาพของเกษตรกรอันเกิดจากการใช้หรือสัมผัสสารเคมีทางการเกษตร จากแนวคิดและวิถีเกษตรกรรมทำนาที่เปลี่ยนแปลงไปดังกล่าวส่งผลให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านกุดซ่องชัยพัวพันอยู่กับปัญหาต้นทุนการผลิตสูง ใช้สารเคมีทางการเกษตรมาก และราคาผลผลิตตกต่ำอันเนื่องมาจากคุณภาพข้าวไม่ดีมีข้าวปน ข้าวดีด ข้าวแดง และมีสารเคมีตกค้างในผลผลิต จากวิถีความเป็นอยู่ที่ขึ้นกับราคาผลผลิตทางการเกษตรเป็นหลักส่งผลให้คนในชุมชนมีรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่ายที่เพิ่มขึ้น ดังคำกล่าวที่ว่า “วิถีชาวนาอีสานต้องปรับตัวให้ทันหนี้” ส่งผลให้ชาวนาเกิดความตระหนักว่าการทำนาแบบเชิงเดี่ยวทำให้รายได้ที่ได้อันไม่คุ้มทุน จึงหันมาศึกษาแนวทางการทำนาที่เน้นอยู่ร่วมกับธรรมชาติ โดยการใช้สารชีวภัณฑ์แทนการใช้สารเคมีเพื่อกำจัดแมลงศัตรูพืชในนาข้าวให้ได้มาซึ่งผลผลิตข้าวที่ปลอดภัย และสามารถควบคุมต้นทุนของตนเองมากกว่าทุ่มทุนเพื่อให้ได้มาซึ่งผลผลิตที่มากมายแต่ราคาข้าวยังคงเดิม โดยเป็นการปรับเปลี่ยนวิถีเกษตรกรรมทำนาตามแนวทางของพ่อแม่มาประสานกับวิถีเกษตรแบบอินทรีย์ คือการลดใช้สารเคมีมาใช้สารชีวภัณฑ์ทดแทนสิ่งที่ได้กลับคืนมาคือ *ลดค่าใช้จ่าย สุขภาพของผู้ผลิตและผู้บริโภคดีขึ้น* 5.2) **วิถีเกษตรตามแนวทางศาสตร์พระราช** พบว่าคนในชุมชนบ้านกุดซ่องชัยส่วนหนึ่งที่ประสบปัญหากับการทำนาแบบเชิงเดี่ยว

คือมุ่งปลูกข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจหลักเพียงอย่างเดียวทำให้มีรายได้ไม่คุ้มทุน ได้หันมาศึกษาการทำเกษตรผสมผสานภายใต้แนวคิดการทำเกษตรแบบอินทรีย์จนกล่าวได้ว่า เกษตรอินทรีย์ของชุมชนบ้านกุดซ้องชัยมีความโดดเด่นที่อยู่ระหว่างการพัฒนาต่อยอดไปสู่การท่องเที่ยวเชิงเกษตร โดยได้นำแนวทางแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ของในหลวงรัชกาลที่ 9 มาเป็นแนวทางในการพัฒนาเพื่อให้เกิดรายได้ที่มั่นคง และยั่งยืน ดังตัวอย่างเช่น (1) **ไร่วิทยามงคลฟาร์ม** ปรับเปลี่ยนพื้นที่นาส่วนหนึ่งมาปลูกพืชผักและผลไม้แบบผสมผสาน ซึ่งเป็นรูปแบบการเกษตรที่สำคัญอีกรูปแบบหนึ่งที่นอกจากไม่เพียงแต่ช่วยในเรื่องของการบำรุงและฟื้นฟูสภาพดินเท่านั้นยังมีประโยชน์ในเรื่องของการช่วยให้ผลผลิตทางการเกษตรไม่ล้นตลาด เช่น ฝรั่ง มะพร้าว และพืชผักสวนครัว ภายใต้แนวคิด “การทำเกษตรกรรมแบบปลอดของเหลือ เช่น การนำของเหลือจากครัวเรือนและการเกษตรมาทำเป็นปุ๋ยเป็นต้น” จากแนวทางดังกล่าวทำให้ครอบครัวมีรายได้ตลอดทั้งปี และที่สำคัญสามารถกำหนดราคาผลผลิตจากแปลงเกษตรได้ (2) **โคกหนองนาตาบยูร** เป็นการจัดสรรพื้นที่ทำกินจากแต่เดิมเป็นพื้นที่นาทั้งหมดจำนวน 5 ไร่ มาเป็นพื้นที่โคก-หนอง-นา จำนวน 4 ไร่ และพื้นที่นาสำหรับปลูกข้าวไว้รับประทานในครัวเรือนจำนวน 1 ไร่ ทั้งนี้ในการจัดทำแปลงโคก-หนอง-นา ได้นำแนวคิดของในหลวงรัชกาลที่ 9 คือ “ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก” มาเป็นแนวทางการปลูกพืชโดยเริ่มจากการปรับเปลี่ยนพื้นที่นาให้มีลักษณะเป็นร่องเป็นบ่อและเพิ่มคลองไส้ไก่ขนาดกว้าง 3 เมตร ลึก 1 เมตร และบนพื้นที่คลองไส้ไก่จะปลูกพืชตามระดับชั้นและปรับเปลี่ยนไปตามฤดูกาล คือ พืชที่ปลูกชั้นระดับบน เช่น ไม้สัก ยางนา พืชที่ปลูกชั้นระดับกลาง เช่น มะม่วง ฝรั่ง มะพร้าว พืชชั้นระดับล่างปลูกไม้พุ่มเตี้ย เช่น มะนาว พริก มะเขือ เป็นต้น ส่วนในพื้นที่บ่อและคลองไส้ไก่เลี้ยง ปลานิล และปลาตะเพียนเพื่อเป็นอาหารในครัวเรือนและเป็นแหล่งอาหารไว้ต้อนรับนักท่องเที่ยว (3) **สวนจิราภรณ์แกมิด** เป็นสวนเกษตรผสมผสานที่ปลูกทั้งพืช ผัก และผลไม้ เช่น มะเขือเทศ ข้าวโพด ฝรั่ง มะพร้าว น้ำหอม และชมพู เป็นต้น ทั้งยังเป็นแหล่งผลิตและเรียนรู้การใช้สารชีวภัณฑ์ในการควบคุมศัตรูพืชภายใต้การดำเนินงานของศูนย์ศัตรูพืชชุมชนตำบลซ้องชัยพัฒนา และแหล่งเรียนรู้การเลี้ยงผึ้งและชันโรง โดยเฉพาะเลี้ยงชันโรง “สายพันธุ์ชันโรง” ระยะการบินหาอาหารรัศมีประมาณ 50-100 เมตร ช่วยผสมเกสรเพิ่มการติดผลผลิตในสวน นอกจากนี้ยังได้ “น้ำผึ้งชันโรง” ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ของสวนจิราภรณ์แกมิดที่ส่งจำหน่ายไปยังผู้บริโภคทั่วประเทศ (4) **สวนป่าผสมผสาน** ปัจจุบันเริ่มมีเกษตรกรส่วนหนึ่งเห็นถึงประโยชน์ของการปลูกสวนป่าเพราะนอกจากช่วยในการฟื้นฟูระบบดินยังเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของครอบครัวและชุมชน จึงได้ปรับเปลี่ยนพื้นที่การทำไร่อ้อยมาเป็นพื้นที่ปลูกสวนป่าโดยไม้ที่ปลูก เช่น กระถินเทพา ยางนา ประดู่ ตะเคียน มะค่า พยอม และสมอ เป็นต้น ทั้งนี้แนวคิดการปลูกป่าของคนในชุมชนเกิดจากปัญหาการปลูกอ้อยที่เมื่อสิ้นสุดการตัดอ้อยสดจะใช้วิธีการเผาใบและยอดอ้อยทิ้งส่งผลให้ควันที่เกิดจากการเผาอ้อยลอยเข้าไปในหมู่บ้านจนก่อให้เกิดผลกระทบต่อปัญหาสุขภาพของคนในชุมชนอย่างมาก จึงได้หันมาปรับเปลี่ยนพื้นที่การทำไร่อ้อยเป็นพื้นที่การปลูกสวนป่า และค่อย ๆ ขยาย

ออกไปสู่บุคคลอื่นและเห็นว่าเมื่อมีป่าก็เริ่มมีเห็ด มีแหล่งอาหารจึงมีคนในชุมชนเริ่มหันมาปลูกป่าแทนการทำไร่อ้อยเพิ่มขึ้น

6) **สถานที่สำคัญ** พบว่าสามารถจำแนกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ 6.1) **สถานที่สำคัญเกี่ยวเนื่องกับศาสนาและความเชื่อ** ได้แก่ (1) **วัดกุดฆ้องชัยนาราม** เป็นวัดประจำชุมชนและเป็นแหล่งศูนย์รวมจิตใจคนในชุมชนมากกว่า 100 ปี แต่เดิมวัดกุดฆ้องชัยนารามมีเพียงศาลาการเปรียญเป็นอาคารไม้เมื่อคนในชุมชนบวชจึงต้องไปทำพิธีบวชที่วัดอื่น ต่อมาได้มีการสร้างโบสถ์ ขึ้นเพื่อเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ปัจจุบันวัดกุดฆ้องชัยนารามเป็นอีกหนึ่งสถานที่ท่องเที่ยวทางศาสนาที่ให้นักท่องเที่ยว ชาวชุมชนบ้านกุดฆ้องชัย และชุมชนอื่น ๆ ได้มาสักการะบูชาขอพรตลอดจนประกอบพิธีกรรมทางศาสนา (2) **โบราณสถานปรางกู** เป็นโบราณสถานที่อยู่คู่กับชุมชนบ้านกุดฆ้องชัยเป็นเวลานานหลายร้อยปี ชาวบ้านเชื่อว่าสร้างขึ้นในสมัยเดียวกับพระธาตุยาकु และสันนิษฐานว่าอาจเชื่อมโยงสัมพันธ์กับเมืองฟ้าแดดสงยาง ปัจจุบันได้มีการก่อสร้างเจดีย์ในรูปแบบสมัยใหม่ครอบทับเจดีย์องค์เดิมและตั้งชื่อเจดีย์ใหม่ว่า “พระเจดีย์ศรีฆ้องชัย” ภายในเจดีย์องค์เดิมมีหลุมบาตรโบราณขนาดใหญ่ปัจจุบันได้นำก้อนหินมาปิดทับหลุมบาตรไว้ พื้นที่โดยรอบเจดีย์ที่ยังปรากฏเห็นเป็นหลักฐานในปัจจุบันคือกลุ่มศิลาแลงที่เหลือส่วนฐานเรียงกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมในแนวทิศเหนือใต้ จากการสำรวจของหน่วยศิลปากรที่ 10 จังหวัดร้อยเอ็ด พบชิ้นส่วนโบราณวัตถุสำคัญจำนวนมากในองค์เจดีย์เดิมและบริเวณพื้นที่นาโดยรอบ เช่น หินบดยาซึ่งมีสภาพแตกหักและร่องรอยการใช้งานที่ผิวหน้า ชิ้นส่วนโลหะเหล็กประเภทมีด เศษเครื่องเคลือบสีเขียวประเภทชาม โถ ฝา และตลับ เศษเครื่องปั้นดินเผาซึ่งพบในบริเวณที่ปรับพื้นที่สำหรับการทำนา และส่วนไหล่ไหเคลือบสีน้ำตาลที่มีลวดลายขูดขีดเป็นเส้นกากบาทและเส้นคลื่นแบบที่พบในแหล่งเตาบ้านกรวดบุรีรัมย์ เป็นต้น (3) **ศาลเจ้าปู่เมืองแสน** ตั้งอยู่ภายในวัดฆ้องชัยนารามเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และศูนย์รวมจิตใจของชาวชุมชนบ้านกุดฆ้องชัย สร้างขึ้นจากความร่วมแรงร่วมใจของคนในชุมชนที่ต้องการสร้างตูปู่ตาขึ้นใหม่ โดยมีลักษณะเป็นอาคารปูนสี่เหลี่ยมเปิดโล่งทั้ง 4 ด้านเพื่อเป็นที่ประทับรูปปั้นองค์ปู่ตา ซึ่งช่างได้ปั้นตามแบบร่างสเก็ตภาพที่ปู่ตาบอกในความฝัน ปัจจุบันชาวบ้านเรียกปู่ตาว่า “เจ้าปู่เมืองแสน” 6.2) **สถานที่สำคัญตามธรรมชาติที่เชื่อมโยงกับชุมชนบ้านกุดฆ้องชัย** เช่น (1) **สวนบึงโดน** มีเนื้อที่ประมาณ 131 ไร่ นอกจากเป็นแหล่งน้ำสำคัญสำหรับการทำเกษตร ยังได้มีการรวมกลุ่มเกษตรกรในชื่อ “กลุ่มเกษตรกรสวนบึงโดน” ปลูกผักปลอดภัยบริเวณพื้นที่โดยรอบเพื่อส่งขายไปยังผู้บริโภคทั้งภายในและภายนอกชุมชน ปัจจุบันได้จดทะเบียนเป็น “วิสาหกิจชุมชนกลุ่มสวนบึงโดน” และได้พัฒนาต่อยอดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่สำคัญของชุมชน (2) **บึงขยง** มีพื้นที่โดยประมาณ 443 ไร่ โดยมีหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ตำบลฆ้องชัยพัฒนา ใช้ประโยชน์จากพื้นที่โดยรอบบึงร่วมกันในการทำเกษตร กล่าวได้ว่าบึงขยงเป็นสถานที่สำคัญในการช่วยเกื้อหนุนเศรษฐกิจของคนในชุมชนให้มีรายได้และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นอันเนื่องมาจากการเป็นแหล่งเก็บกักน้ำที่สำคัญสำหรับทำการเกษตรโดยเฉพาะการทำนา การทำประมงพื้นบ้านโดยการใช้เรือพายของชาวบ้านที่อยู่รอบๆ จับสัตว์น้ำในบึงเพื่อนำไปใช้ประกอบอาหารที่เหลือ

จึงขาย และเมื่อถึงฤดูกาลบัวคนในชุมชนมาเก็บบัวไปขายเพื่อเป็นรายได้เสริม นอกจากนี้บึงของเป็นแก้มลิงสำคัญสำหรับป้องกันน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก ตลอดจนเป็นแหล่งอาศัยของนกนานาชนิดและสัตว์น้ำจำนวนมากจนกล่าวได้ว่าเป็นพื้นที่ที่สะท้อนให้เห็นถึงความหลากหลายทางชีวภาพที่สำคัญของชุมชน

จากเรื่องเล่าท้องถิ่นดังกล่าวข้างต้นสามารถนำมาสู่การวิเคราะห์อัตลักษณ์ของชุมชนบ้านกุดซ่งชัย ได้ดังนี้ “ความเป็นชุมชนวิถีเกษตรกรรมทำนาควบคู่กับการทำไร่และปลูกผักหมุนเวียนกันไปตามแต่ละฤดูกาลตามแบบวิถีเกษตรอินทรีย์ที่ไม่ประดิษฐ์ และน้อมนำแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นหลักในการปฏิบัติ” อย่างไรก็ตามชุมชนบ้านกุดซ่งชัยยังมีเรื่องเล่าที่น่าสนใจและมีความสำคัญต่อการนำมาส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชนอีกเป็นจำนวนมากที่หากไม่มีการสืบค้นและจัดเก็บอาจเสี่ยงต่อการสูญหายไปจากชุมชน

วัตถุประสงค์ที่ 2. ถอดบทเรียนปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะในการนำเรื่องเล่าท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้เพื่อเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านกุดซ่งชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ จากการแลกเปลี่ยนความรู้ร่วมกัน 3 ฝ่ายระหว่างคณะผู้วิจัย นักวิชาการที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเล่าและพัฒนา และตัวแทนชุมชนเพื่อร่วมกันถอดบทเรียนปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะในการนำเรื่องเล่าท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้เพื่อเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชนบ้านกุดซ่งชัย ปรากฏผลวิเคราะห์ ดังนี้

1. ปัญหา อุปสรรค ในการนำเรื่องเล่าท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้เพื่อเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยว

จำแนกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ 1.1) ปัญหา และอุปสรรคจากภายในพื้นที่ชุมชน พบดังนี้ (1) เรื่องเล่าท้องถิ่นที่มีอยู่เป็นจำนวนมากส่วนใหญ่เป็นความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในตัวบุคคล (Tacit Knowledge) กลุ่มต่าง ๆ และยังไม่ได้จัดเก็บและถอดบันทึกเป็นความรู้ที่ชัดเจน (Explicit Knowledge) เนื่องจากคนในชุมชนขาดทักษะในการจัดเก็บและถอดความรู้ข้อมูลเรื่องเล่าท้องถิ่นเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนในมิติต่าง ๆ (2) ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่มในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและการท่องเที่ยวยังไม่ได้ร่วมกันประชุมเพื่อสืบค้นและประเมินอัตลักษณ์เด่นของเรื่องเล่าท้องถิ่นที่มีศักยภาพในการส่งเสริมการท่องเที่ยวสำหรับการนำเสนอให้นักท่องเที่ยวมาเรียนรู้ด้วยการมองเห็นและสัมผัสจากการปฏิบัติจริง 1.3) ขาดการสืบสานและถ่ายทอดเรื่องเล่าจากกลุ่มผู้สูงอายุมาสู่กลุ่มเด็กหรือเยาวชนส่งผลให้เกิดเป็นข้อกังวลร่วมกันถึงความเสี่ยงที่จะสูญสลายไปของเรื่องเล่าท้องถิ่นต่อไปในอนาคต เช่น เรื่องเล่าท้องถิ่นวิถีเกษตรกรรมซึ่งเป็นอาชีพดั้งเดิมของปู่ย่าตายาย ปัจจุบันยังคงอยู่เฉพาะในกลุ่มผู้สูงอายุจึงอาจเป็นไปได้ว่าอาชีพเกษตรกรรมจะล่มสลายไปจากชุมชน (4) เรื่องเล่าที่คนในชุมชนรับรู้ร่วมกันและเชื่อว่าเป็นเรื่องเล่าที่ผูกโยงกับพื้นที่อื่นโดยรอบยังขาดการเชื่อมโยงเพื่อร้อยเรียงเรื่องเล่าดังกล่าวให้เกิดความน่าสนใจสำหรับการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เช่น เรื่องเล่าโบราณสถานปรังกูซึ่งคนในชุมชนเชื่อว่ามีเชื่อมโยงกับพระธาตุยาคูแต่ยังขาดการเชื่อมโยงข้อมูลของโบราณสถานทั้งสองแห่ง (5) การขาดประสบการณ์และทักษะความรู้ของคนในชุมชนในการสื่อสารผ่านเรื่องเล่าเรื่อง ส่งผลให้จำนวนคนในชุมชนที่สามารถทำหน้าที่ในการสื่อความหมายหรือนำเสนอเรื่องเล่า (story) ของชุมชนตนเองให้สอดคล้องกับวิถีปฏิบัติของชาวชุมชนบ้านกุดซ่งชัยแก่นักท่องเที่ยวค่อนข้างมีจำกัด (6) คน

ในชุมชนขาดความรู้ ความเข้าใจ และทักษะประสบการณ์ในการออกแบบหรือพัฒนากิจกรรมการ
ท่องเที่ยวจากฐานความรู้เรื่องเล่าท้องถิ่น ซึ่งอาจก่อให้เกิดความเสี่ยงด้านความต่อเนื่องของการ
ดำเนินการท่องเที่ยวของชุมชน (7) คนในชุมชนบางส่วนขาดความตระหนักถึงความสำคัญของเรื่องเล่า
ท้องถิ่นที่มีอยู่อย่างมากมายว่ามีบทบาทและคุณค่าที่สะท้อนความเป็นกลุ่มชนเดียวกันของชาวชุมชน
บ้านกุดฆ้องชัย ส่งผลให้โบราณสถานหรือโบราณวัตถุที่สำคัญและถูกค้นพบภายในชุมชนไม่ได้รับการ
จัดเก็บรักษาอย่างเหมาะสมและถูกแปรสภาพไปจากเดิม เช่น โบราณสถานปรางภูมิมีการสร้างเจดีย์
แบบสมัยใหม่ครอบเจดีย์องค์เดิม เป็นต้น (8) คนในชุมชนส่วนใหญ่ติดภารกิจในการหาเลี้ยงชีพส่งผลให้
เข้ามามีส่วนร่วมกับกิจกรรมการพัฒนาหรือการท่องเที่ยวน้อยทำให้การพัฒนาชุมชนไม่เป็นไปตาม
แผนการพัฒนาที่กำหนดไว้

1.2) ปัญหา และอุปสรรคจากภายนอกชุมชน พบดังนี้ (1) ขาดการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานภาครัฐอย่างเพียงพอส่งผลให้ต้องใช้งบประมาณส่วนตัวของคนในชุมชน
บางส่วนซึ่งไม่ครอบคลุมค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน (2.2) แผนพัฒนาด้านการท่องเที่ยวของส่วน
ราชการในพื้นที่มุ่งพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานเพื่อให้คนทุกกลุ่มได้รับประโยชน์ร่วมกัน เช่น
ถนน ไฟฟ้า มากกว่าการพัฒนาให้คนในชุมชนมีทักษะความรู้ในการพัฒนาการท่องเที่ยวจากฐานความรู้
เรื่องเล่าที่เป็นอัตลักษณ์โดดเด่น ซึ่งคนในชุมชนส่วนใหญ่เห็นว่าเป็นเพียงคนกลุ่มเดียวที่ได้รับประโยชน์

2. ข้อเสนอแนะในการนำเรื่องเล่าท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้เพื่อเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยว
พบดังนี้ (2.1) **นำเรื่องเล่าท้องถิ่นมาใช้สนับสนุนในการออกแบบผลิตภัณฑ์ชุมชน** สำหรับเป็นของ
ฝากของที่ระลึก พบว่า ชุมชนมีแนวคิดในการออกแบบผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นบนฐานหลักคิดที่สำคัญ
3 ประการ คือ (1) ชุมชนริเริ่มด้วยตนเองและต้องเป็นผลิตภัณฑ์ที่แตกต่างไม่ซ้ำใคร (2) ลอกเลียนแบบได้
ยากและสะท้อนความเป็นชุมชนของตัวเองที่แตกต่างจากชุมชนอื่นส่งผลให้นักท่องเที่ยวจดจำและรู้จัก
ชุมชนมากขึ้น (3) เลือกพัฒนาผลิตภัณฑ์หรือสินค้าจากวัสดุที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อเป็นการควบคุมต้นทุน
ของผลิตภัณฑ์หรือสินค้าไม่ให้มีราคาสูงเกินไป ดังตัวอย่างผลิตภัณฑ์ที่ต้องการพัฒนา เช่น (1) การ
พัฒนาของฝากของที่ระลึกขนาดเล็กโดยการย่อส่วนจากอุปกรณ์เครื่องมือและเครื่องใช้ใน
ชีวิตประจำวัน เช่น การนำส้อมจับปลาหรือไซจับปลาพัฒนาเป็นเครื่องประดับสตรีหรือพวงกุญแจ
ขนาดเล็ก และเขียนเนื้อหาบอกเล่าเรื่องราวความเชื่อของคนในชุมชนถึงความหมายของข้าวของ
เครื่องใช้ชนิดนั้น ๆ เช่น ส้อมจับปลา หมายถึง ส้อมด้งทรัพย์ หรือ ไซจับปลา หมายถึง ความเป็นโชคเป็น
ชัยหรือดักโชคดักลาภ เป็นต้น (2) การออกแบบหรือพัฒนาผลิตภัณฑ์จากงานหัตถกรรมจักสานการทอ
เสื่ออกภายใต้แนวคิดปรับเปลี่ยนวัสดุประสงค์การใช้งานในรูปแบบใหม่ เช่น เป็นเครื่องประดับตกแต่งบ้าน
ที่รองจาน และที่รองแก้ว เป็นต้น (2.2) **นำเรื่องเล่าท้องถิ่นมาพัฒนากิจกรรมและเส้นทาง
การท่องเที่ยว** ให้สอดคล้องกับวิถีปฏิบัติของชาวชุมชนบ้านกุดฆ้องชัย โดยให้นักท่องเที่ยวเข้ามามีส่วนร่วม
ในการทำกิจกรรมร่วมกับชุมชนใน 3 รูปแบบ ได้แก่ (1) **การท่องเที่ยวเชิงเกษตร** ภายใต้แนวคิด “ทำ
อย่างไรให้ในทุกกระบวนการของการทำเกษตรสามารถสร้างรายได้ให้กับเกษตรกรโดยการเชื่อมโยงวิถี
การประกอบอาชีพการเกษตรควบคู่ไปกับการท่องเที่ยว” ดังนี้ (1.1) เรียนรู้วิถีเกษตรกรรมทำนาตั้งแต่

การไถนา การเตรียมต้นกล้า การถอนกล้า การดำนา การเก็บเกี่ยว และการสีข้าวจากข้าวเปลือกเป็นข้าวสาร เป็นต้น (1.2) นั่งรถท้องถิ่นเพื่อท่องเที่ยวไปยังแปลงเกษตรของเกษตรกรในชุมชน (1.3) เก็บพืชผัก ผลไม้ปลอดสารในแปลงมาประกอบอาหารเป็นเมนูพื้นถิ่นและรับประทานอาหารพื้นถิ่นที่มีส่วนร่วมในการทำด้วยตนเอง (1.4) การเรียนรู้วิถีเกษตรกรรมตามแนวทางศาสตร์พระราชา เช่น แปลงโคก-หนอง-นา แปลงเกษตรผสมผสาน แปลงพืชผักเกษตรอินทรีย์ และสวนป่าธรรมชาติ เป็นต้น (2) **การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม** เป็นการท่องเที่ยวเพื่อเรียนรู้วิถีวัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อพื้นถิ่นของชุมชนโดยมุ่งพัฒนากิจกรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์เฉพาะตัวของชาวชุมชนที่แตกต่างจากที่อื่น เช่น ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ตา ประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีข้าวและชาวนาซึ่งชุมชนได้ร่วมกันฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ (เช่น การทำขวัญข้าว การเอาข้าวขึ้นยุ้ง และการลงแขกดำนา/เกี่ยวข้าว เป็นต้น) และการกราบขอพรศาลเจ้าปู่เมืองแสนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในชุมชน เป็นต้น (3) **การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ** ออกแบบกิจกรรมโดยการทำสะพานไม้เชื่อมโยงจากวัดช่องชัยวนารามและโบราณสถานปราสาทมายังพื้นที่แปลงนาของเกษตรกรในการเรียนรู้ความหลากหลายทางชีวภาพในนาข้าวของชุมชนทั้งจากนกกว่า 10 สายพันธุ์ เช่น นกปากห่าง นกกระยางนา นกกระสา เป็นต้น ที่อพยพเข้ามาอยู่อาศัยอยู่ในพื้นที่นี้เป็นจำนวนมาก และเรียนรู้ชนิดของพรรณปลาในบริเวณนาข้าว ตลอดจนเรียนรู้ระบบนิเวศจากนาข้าวซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำตามธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อสัตว์ชนิดอื่นอีกหลายชนิด นอกจากนี้ชุมชนยังมีสวนบึงโคก และบึงขยงซึ่งเป็นสถานที่สำคัญในการเป็นแหล่งเรียนรู้ความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชน 2.3) **การนำเรื่องเล่าท้องถิ่นมาพัฒนาเป็นพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านของชุมชนบ้านกุดซ่องชัย** โดยการรวบรวมประวัติของชาวชุมชนบ้านกุดซ่องชัยมาจัดเก็บในรูปแบบพิพิธภัณฑ์ประจำถิ่นซึ่งก่อให้เกิดคุณค่าและความน่าสนใจแก่เรื่องเล่าท้องถิ่นเหล่านั้น โดยการเขียนบอกเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ความเป็นมาของข้าวของแต่ละชั้น ตลอดจนสลักชื่อของเจ้าของไว้เพื่อแสดงให้เห็นถึงที่มาของข้าวของชั้นนั้น โดยคาดหวังว่าพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านกุดซ่องชัยจะเป็นฐานหรือเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาชุมชนต่อไปในอนาคต เช่น เป็นฐานสำคัญในการส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชนให้นักท่องเที่ยวได้เห็นและศึกษาเรียนรู้ เป็นฐานการเรียนรู้ของชุมชนในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นในการช่วยสร้างการเปลี่ยนการอนุรักษ์และสืบสานเรื่องเล่าท้องถิ่นให้เกิดความยั่งยืนต่อไป และเป็นศูนย์กลางในการส่งต่อเรื่องเล่าท้องถิ่นสู่เด็กและเยาวชนเพื่อไม่ให้อันตรายและวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของชุมชนสูญหายไป

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า เรื่องเล่าท้องถิ่นที่มีอัตลักษณ์เป็นประโยชน์และเกี่ยวเนื่องกับการเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านกุดซ่องชัยสามารถจัดกลุ่มได้เป็น 6 ประเภท ได้แก่ 1) ประวัติศาสตร์ความเป็นมา การตั้งถิ่นฐาน และพัฒนาการของพื้นที่ 2) ตำนานที่

เชื่อมโยงกับสถานที่ 3) ความเชื่อและวิถีปฏิบัติสืบต่อกันมาของชุมชน 4) วัฒนธรรมและประเพณี 5) ภูมิปัญญาด้านการเกษตร และ 6) สถานที่สำคัญ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะชุมชนบ้านกุดซ้องชัยมีทุนทางการเกษตรของการเป็นแหล่งปลูกข้าวขนาดใหญ่และทุนทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย อีกทั้งมีทำเลที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ประวัติศาสตร์ที่มีวัฒนธรรมร่วมกับเมืองโบราณในสมัยอดีตตั้งจะเห็นได้จากวัตถุโบราณจำนวนมากที่ถูกขุดพบที่โบราณสถานปรางกูและพื้นที่นาโดยรอบชุมชน จึงกล่าวได้ว่าเรื่องเล่าท้องถิ่นของชุมชนบ้านกุดซ้องชัยเป็นองค์ความรู้ที่สะท้อนอัตลักษณ์เด่นของชุมชนและสามารถนำไปประยุกต์ใช้พัฒนาชุมชนในมิติต่าง ๆ ได้อย่างเข้มแข็งและยั่งยืน สอดคล้องกับงานศึกษาของ นริน สังข์รักษา และสุภาภรณ์ พรหมฤาษี (2560) ได้ศึกษาชุดความรู้เรื่องเล่าของลาวครั้งในพื้นที่พิเศษเมืองโบราณอุทอง 5 ชุมชน ได้แก่ บ้านโคก บ้านดงเย็น บ้านท่าม้า บ้านหนองตาสาม และบ้านหนองเสือ พบชุดความรู้ที่เป็นประโยชน์และเกี่ยวเนื่องกับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จัดได้เป็น 5 ด้าน คือ 1) ด้านการดำเนินชีวิต 2) ด้านการแต่งกาย 3) ด้านอาหาร 4) ด้านภาษา และ 5) ด้านวัฒนธรรมประเพณี

การถอดบทเรียนปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะในการนำเรื่องเล่าท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้เพื่อเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านกุดซ้องชัย พบว่า 1) ปัญหา และอุปสรรคในการนำเรื่องเล่าท้องถิ่นประยุกต์ใช้เพื่อเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยว จำแนกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ ปัญหา และอุปสรรคจากภายในพื้นที่ชุมชน และ ปัญหา และอุปสรรคจากภายนอกชุมชน ในงานศึกษาของ พัฒนากัญ ทูลธรรม และคณะ (2563) พบว่าในการดำเนินงานเพื่อให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นคงอยู่คู่เคียงกับอัตลักษณ์ของท้องถิ่นต้องเผชิญกับปัญหาอุปสรรคอันเป็นเงื่อนไขให้การดำเนินงานเกิดข้อจำกัดที่ต้องแสวงหาแนวทางการแก้ไข 2) ข้อเสนอแนะในการนำเรื่องเล่าท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้เพื่อเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยว ดำเนินการได้ใน 3 แนวทาง คือ 1) นำเรื่องเล่าท้องถิ่นมาใช้สนับสนุนในการออกแบบผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น 2) นำเรื่องเล่าท้องถิ่นมาพัฒนากิจกรรมและเส้นทางท่องเที่ยว และ 3) การนำเรื่องเล่าท้องถิ่นมาพัฒนาเป็นพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านของชุมชนบ้านกุดซ้องชัย เพื่อให้เกิดเป็นแหล่งเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องการวิจัยของอักษฎาวุฒิ ศรีทน และอุมารินทร์ ตูลารักษ์ (2564) พบว่า ทุนทางวัฒนธรรมที่มีบทบาทต่อชุมชนในการนำมาใช้ส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อสร้างชุมชนให้เข้มแข็งจากอัตลักษณ์สู่ธุรกิจชุมชนสามารถสร้างคุณค่าให้ผลิตภัณฑ์ สอดคล้องการวิจัยของชนก นัยจรัญ และวาสิณี มีเครือเอี่ยม (2565) พบว่า การพัฒนาบรรจุภัณฑ์จากวัสดุในท้องถิ่นที่แสดงอัตลักษณ์ ผสมผสานกับการใช้ภาษาเพื่อสื่อสารความเข้าใจ ทั้งนี้บรรจุภัณฑ์จากวัสดุท้องถิ่นที่พัฒนาขึ้นมีความสวยงามน่าสนใจ ตราผลิตภัณฑ์มีลักษณะเฉพาะ สอดคล้องการวิจัยของกรกฎ จำเนียร และคณะ (2565) การเพิ่มมูลค่าสินค้าเกษตรแปรรูปผ่านภูมิปัญญา ความเชื่อ และเรื่องเล่าสู่การสื่อสารการตลาด สามารถแก้ไขปัญหาการจำหน่ายสินค้าบนหลักการสร้างแบรนด์หรือตราสินค้าที่แตกต่าง คือ ความง่าย ความสมเหตุสมผล และความชัดเจน จนสามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเศรษฐกิจสร้างสรรค์ สร้างรายได้ให้กับชุมชน สอดคล้องการวิจัยจริยา สุพรรณ และนุชนารถ รัตนวงศ์ชัย (2565) ศึกษาการนำความรู้เรื่องเล่า

ท้องถิ่นหรือเรื่องราวของท้องถิ่นอันเป็นอัตลักษณ์ของพื้นที่มาพัฒนาเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ใน 3 รูปแบบคือ (1) การพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวจากองค์ความรู้ภูมิปัญญาด้านอาหาร เช่น การให้นักท่องเที่ยวเรียนรู้วัตถุดิบและส่วนผสมอาหารพื้นถิ่น และวิธีการปรุงอาหารสูตรเฉพาะของชุมชน เป็นต้น (2) การพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวจากองค์ความรู้ด้านสินค้าท้องถิ่นที่เป็นอัตลักษณ์โดดเด่น โดยให้นักท่องเที่ยวเรียนรู้วัตถุดิบและวิธีผลิตสินค้าท้องถิ่นรวมทั้งทดลองทำสินค้าท้องถิ่นแบบง่าย ๆ (3) การพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวจากองค์ความรู้ด้านการเกษตรและสมุนไพร โดยให้นักท่องเที่ยวเรียนรู้พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์และทดลองปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ด้วยตนเอง ซึ่งก่อให้เกิดคุณค่าและความน่าสนใจแก่เรื่องเล่าท้องถิ่นเหล่านั้น สอดคล้องกับงานศึกษาของ พัฒนภาณุ ทูลธรรม และคณะ (2563) ที่ได้นำเสนอความสำคัญของการจัดตั้ง “พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น” (local museum) ที่บอกเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นผ่านการจัดนิทรรศการภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งนี้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นยังสามารถดำเนินงานแบบบูรณาการเชิงพื้นที่ที่รวมกับการท่องเที่ยวให้ชุมชนเป็นฐานด้วย

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

ภาพที่ 2 องค์ความรู้ใหม่จากงานวิจัย

จากวัตถุประสงค์การวิจัยทั้ง 2 ข้อสามารถนำมาวิเคราะห์ถึงแนวทางการนำเรื่องเล่าท้องถิ่นชุมชนบ้านกุดซ้องชัยที่มีอย่างหลากหลายสามารถจัดกลุ่มได้เป็น 6 ประเภทซึ่งมีคุณค่าต่อการนำมาเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยวของชุมชนที่สะท้อนอัตลักษณ์ของตนเองและมีเอกลักษณ์แตกต่างจากที่อื่นใน 3 แนวทาง คือ สนับสนุนในการออกแบบผลิตภัณฑ์ชุมชน พัฒนากิจกรรมและเส้นทางการท่องเที่ยว และพัฒนาเป็นพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน

สรุป

เรื่องเล่าท้องถิ่นของชุมชนบ้านกุดซ้องชัยสามารถจัดกลุ่มได้เป็น 6 ประเภท ได้แก่ 1) ประวัติศาสตร์ความเป็นมา การตั้งถิ่นฐาน และพัฒนาการของพื้นที่ 2) ตำนานที่เชื่อมโยงกับสถานที่ 3) ความเชื่อและวิถีปฏิบัติสืบต่อกันมาของชุมชน 4) วัฒนธรรมและประเพณี 5) ภูมิปัญญาด้านการเกษตร และ 6) สถานที่สำคัญ ทั้งนี้ชุมชนมีปัญหา และอุปสรรคในการนำเรื่องเล่าท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้เพื่อเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยว ได้แก่ 1) ปัญหา และอุปสรรคจากภายในพื้นที่ชุมชน และ 2) ปัญหา และอุปสรรคจากภายนอกชุมชน และชุมชนมีข้อเสนอแนะร่วมกันในการนำเรื่องเล่าท้องถิ่นมาส่งเสริมการท่องเที่ยวใน 3 แนวทาง คือ ใช้สนับสนุนในการออกแบบผลิตภัณฑ์ชุมชน พัฒนากิจกรรมและเส้นทางท่องเที่ยว และพัฒนาเป็นพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

ข้อมูลความรู้เรื่องเล่าท้องถิ่นจะเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับส่งเสริมให้ชุมชนนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาและสร้างคุณค่าเพิ่มให้แก่ผลิตภัณฑ์ชุมชน กิจกรรมและบริการการท่องเที่ยวอันจะนำไปสู่การสร้างรายได้และเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนได้ ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวและการพัฒนาสามารถนำผลการวิจัยไปใช้ร่างเป็นนโยบายหรือแผนปฏิบัติการในการพัฒนาชุมชนในด้านการท่องเที่ยว ตลอดจนนำไปใช้ในการเป็นสื่อประชาสัมพันธ์ด้านการตลาดของการท่องเที่ยวชุมชนบ้านกุดซ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ต่อไป ในขณะเดียวกันชุมชนสามารถนำข้อมูลและองค์ความรู้เรื่องเล่าท้องถิ่นไปใช้ในการพัฒนาสินค้าท้องถิ่น กิจกรรมและบริการด้านการท่องเที่ยวเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวให้เกิดมูลค่าเพิ่มอย่างยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบองค์ความรู้เรื่องเล่าท้องถิ่นที่สำคัญของชุมชนบ้านกุดซ้องชัย ปัญหาและอุปสรรค ตลอดจนข้อเสนอแนะในการนำเรื่องเล่าท้องถิ่นไปใช้เพื่อเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยวของชุมชนให้เกิดความยั่งยืน สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับการนำเรื่องเล่าท้องถิ่นมาต่อยอดในการออกแบบและพัฒนาเนื้อหาเรื่องเล่าท้องถิ่นของชุมชนบ้านกุดซ้องชัยในการสื่อความหมายด้านการตลาดเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชนต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กรมการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2560). *แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2560-2564)*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.
- กรรณก นิลดำ. (2563). การสร้างเรื่องเล่าของแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพในจังหวัดเชียงราย. *วารสารนิเทศศาสตร์ธุรกิจบัณฑิต*, 14(2), 109-135. สืบค้นจาก <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/dpuca/article/view/245044>
- กรกฎ จำเนียร, เมธาวิ จำเนียร, ทองพูล มุขรัรักษ์ และ ปรีชาพร เกตุแก้ว. (2565). ภูมิปัญญา ความเชื่อเรื่องเล่าปลาตุ๊กตา ตำบลเคิ่ง อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง. *วารสารสหวิทยาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 6(1), 272-288. สืบค้นจาก https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jmhs1_s/article/view/262136/178601
- ขวัญชนก นัยเจริญ, วาสิณี มีเครือเอี่ยม และอรุณพล รอดแก้ว (2565). การใช้เรื่องเล่าและภูมิปัญญาพื้นบ้านในการพัฒนาบรรจุภัณฑ์น้ำตาลโตนด ของตำบลบ้านยาง อำเภอวัดโบสถ์ จังหวัดพิษณุโลก. *วารสารวรรณสาร*, 6(2), 137-154. สืบค้นจาก <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/wiwitwannasan/article/view/257797/174013>
- จริยา สุพรรณน, นุชนารถ รัตนสุวงศ์ชัย และ รัตนพล ชื่นคำ. (2565). การจัดการความรู้เพื่อพัฒนาเรื่องเล่าและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดชัยนาท จังหวัดสิงห์บุรี และจังหวัดลพบุรี. *วารสารศิลปศาสตร์ราชมงคลสุวรรณภูมิ*, 4(3), 560-574. สืบค้นจาก <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/art/article/view/264536/175986>
- นภาพรณ หะวานนท์. (2552). วิธีการศึกษาเรื่องเล่า: จุดเปลี่ยนของการวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์. *วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง*, 5(2), 1-21. สืบค้นจาก <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/mekongjournal/article/view/6862/5937>
- นริน สังข์รักษา, สุภาภรณ์ พรหมฤกษ์ และ ญัฐธยาน์ ตั้งถาวรสกุล. (2560). ชุดความรู้ที่เป็นประโยชน์และเกี่ยวเนื่องกับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์. *Veridian E-Journal, Silpakom University*, 10(2), 2143-2160. สืบค้นจาก <https://he02.tci-thaijo.org/index.php/Veridian-E-Journal/article/view/103456>
- นรินทร์ สังข์รักษา. (2561). เรื่องเล่า: วิถีวิทยาแนวใหม่ในการแสวงหาความรู้เพื่อการวิจัยทางสังคม. *วารสารศิลปการศึกษาศาสตร์วิจัย*, 10(2), 1-18. สืบค้นจาก <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/suedureasearchjournal/article/view/170462>
- ปฐิมา บุญปก, หทัยรัตน์ ทับพร และ อัศวินทรีย์ เรืองรอง. (2562). การสืบทอดภูมิปัญญาเรื่องเล่าท้องถิ่นเพื่อพัฒนาวิถีชีวิตของชุมชน ในแ่งสกลนคร. *วารสารมนุษยศาสตร์ปริทรรศน์*, 41(1), 7-15. สืบค้นจาก <https://ejournals.swu.ac.th/index.php/hm/article/view/11894>

- ปรีชัช ดาวอุดม และ เจษภา เนตวงค์. (2562). การถอดบทเรียนชุมชนเพื่อการปฏิรูปกระบวนการจัดการทรัพยากร: พลวัตแห่งการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำ ในพื้นที่ตำบลหนองพันจันทร์ อำเภอบ้านคา จังหวัดราชบุรี(รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- ประพาพรธณ อุ๋นอบ. (2552). วิทยาการกระบวนการเงื่อนไขสำคัญของการถอดบทเรียน แบบวิเคราะห์หลังการปฏิบัติ. กรุงเทพฯ: กรมสุขภาพจิต.
- ปราณี วงษ์เทศ. (2543). สังคมและวัฒนธรรมในอุษาคเนย์. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม.
- พัฒนาภาณุ ทูลธรรม, ปริญญา หวันเหลี่ยม, สุเทพ คำเมฆ และ พิกุล จิตมมณี. (2563). การพัฒนาแนวทางการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านเรื่องเล่า กรณีศึกษา ตำบลบ้านหนอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่. วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง, 9(2), 78–90. สืบค้นจาก <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/NBJ/article/view/251651>
- วิชัย วงษ์ใหญ่. (2554). ภาวะผู้นำในกระบวนการทัศน์ใหม่. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2549). สุวรรณภูมิ: ต้นกระแสประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุเทพ สุนทรเกาส์. (2548). มานุษยวิทยากับประวัติศาสตร์: รวมความเรียงว่าด้วยการประยุกต์ใช้แนวความคิดและทฤษฎีทางมานุษยวิทยาในการศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- อัยฎาฎติ ศรีทอน, และ อุมารินทร์ ตูลาร์กัย. (2564). ทูทางวัฒนธรรมในมิติการท่องเที่ยวชุมชนที่อธิบายผ่านเรื่องเล่า ตำนาน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ในวิถีชีวิตชุมชน. ศิลปศาสตร์ปริทัศน์, 16(2), 141–158. สืบค้นจาก <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/larhcu/article/view/254255/172947>
- อรศรี รามวิทยาพงศ์. (2549). กระบวนการเรียนรู้ในสังคมไทยและการเปลี่ยนแปลงจากยุคชุมชนถึงยุคพัฒนาความทันสมัย. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยการจัดการทางสังคม.
- Polkinghorne, D. (1988). *Narrative Knowing and the Human Science*. New York: State University Press.